

Batavia,

Al enkele jaren na de oprichting van de VOC ontstond bij VOC-admiraal Matelieff het idee om in de koloniën in de Oost een hoofdkwartier te stichten om het bestuur van handelsactiviteiten makkelijker te maken. Het vestigen van zo'n bestuurscentrum ging echter niet zonder slag of stoot.

hoofdstad van de VOC

Hoe Coen van een Javaanse stad een nieuw bestuurscentrum maakte

In *Kleio* geven we experts het woord die wat dieper in zullen gaan op de Verplichte Historische Voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Coen verplaatst het bestuurscentrum van de VOC naar Batavia (1619)*.

Op 28 mei 1619 arriveerde de kersverse gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen met zijn vloot voor de belegerde VOC-factorij in Jacatra. Het was vier maanden geleden dat hij de post voor het laatst had gezien. Toen werd deze belegerd door een grote Jacatraanse overmacht, die bovendien steun kreeg van de Engelsen. Laatstgenoemden waren met een vloot voor Jacatra verschenen en Coen had de factorij verlaten om de tegenaanval op zee te leiden. Na een kleine schermutseling met de Engelse vloot had hij zich moeten terugtrekken. De VOC-vloot had Jacatra aan haar lot overgelaten om versterkingen te halen in de Molukken.

Nu was Coen terug, aan het hoofd van zeventien schepen met daarop meer dan duizend soldaten. Door rivaliteit en slechte samenwerking tussen de verschillende belegeraars had de post in de tussentijd standgehouden. Met een groot leger onder zijn bevel zag Coen zijn kans schoon om het VOC-hoofdkwartier dat hij al een tijd voor ogen had nu eindelijk te stichten. De dag daarop zetten ze de aanval op Jacatra in, om het Javaanse stadje te veroveren en onder VOC-heerschappij te brengen.

Hoofdkwartier

Het idee dat er een VOC-hoofdkwartier in Azië moest komen, werd voor het eerst geopperd door Cornelis Matelieff. Deze VOC-admiraal had van 1605 tot 1608 leidinggegeven aan een vloot in Azië, en keerde terug naar de Nederlanden met een aantal ideeën over hoe de operatie van de VOC in Azië verbeterd kon worden. Tot dan toe voer elke VOC-vloot uit

Tristan Mostert is promovendus aan de Universiteit Leiden en doet onderzoek naar de conflicten tussen de VOC en het sultanaat Makassar in de zeventiende eeuw.

Het kasteel van Batavia, Andries Beeckman, ca. 1661. Het centrum van de VOC-macht in Azië was het 'kasteel' van Batavia, rechts op de achtergrond. De voorgrond toont een diverse bevolking: Chinese en Javaanse kooplieden, een Europese man met zijn Aziatische vrouw, vrijgelaten slaven (mardijkers), herkenbaar aan hun gestreepte kleding. Andries Beeckman was als een van de weinige Nederlandse schilders zelf in Azië geweest. Hij maakte dit schilderij op basis van schetsen, na zijn terugkeer naar Amsterdam in 1658. Rijksmuseum, Amsterdam.

Portret van Jan Pieterszoon Coen uit de tweede helft van de achttiende eeuw, kopie van een schilderij uit de zeventiende eeuw. Onderdeel van een reeks van kopieën naar portretten van de gouverneurs-generaal van het voormalige Nederlands Oost-Indië, waarschijnlijk afkomstig van de Verenigde Oostindische Compagnie. Rijksmuseum, Amsterdam.

onder een eigen admiraal, zonder dat er enige vorm van centraal bestuur in Azië was. Om de VOC echt goed te kunnen leiden, zo stelde Matelieff, moest er in Azië zelf een regering komen, onder leiding van een gouverneur-generaal. Ook moest diens bestuur gevestigd worden in een nieuw te stichten hoofdkwartier, een centrale ontmoetingsplaats voor VOC-schepen van waaruit de VOC zichzelf ook een steeds grotere rol in de handel binnen Azië kon verwerven. Een gouverneur-generaal kwam er in 1609. Het vestigen van een hoofdkwartier, bij voorkeur op een plek waar de VOC ook eigen baas was, was echter minder gemakkelijk. De VOC had in de strijd met de Portugezen en Spanjaarden in de Molukken weliswaar enkele forten gebouwd of veroverd, maar die lagen te ver oostelijk. Idealiter zou het hoofdkwartier op een strategisch punt in het westen van de archipel moeten liggen. Daar dreef de VOC echter vooral handel in grote Aziatische kuststeden, waar ze slechts te gast was, en weinig in de melk te brokkelen had. De eerste gouverneur-generaal, Pieter Both, vestigde zich in 1610 in zo'n stad: Bantam, op het westelijke uiteinde van Java. De VOC moest de handel in deze grote kosmopolitische handelsstad delen met Chinezen, Engelsen en vele anderen. Bovendien moest er over de gedreven handel een flinke tol worden betaald. Net ten oosten daarvan lag Jacatra, een zeer gunstig gelegen stadje aan een baai, beschermd achter een groep eilanden. De handel daar stond echter in de schaduw van het veel grotere Bantam. In Jacatra was

Strijd om Jacatra

In de loop van het jaar 1618 versterkte Coen de vestiging in Jacatra steeds verder, en vergrootte hij stapje voor stapje het garnizoen. Dit was tegen de afspraken met de vorst, die de Nederlanders had verboden een fort in zijn gebied te bouwen. Toen Coen in oktober een redoute, een klein ondersteunend verdedigingswerk, op het eiland Onrust voor de kust liet bouwen, en de muur tussen twee pakhuizen voorzag van een verhoogde geschutstelling, zag de vorst zich genoodzaakt tegenmaatregelen te nemen. Hij bouwde zelf verdedigingswerken rond de Nederlandse factorij en legde de aanvoer van bouwmaterialen naar de Nederlanders stil.

Juist in diezelfde periode escaleerde ook de verhouding met de Engelsen. In de Molukken had de VOC steeds meer succes in het buiten de deur houden van Europese en Aziatische concurrentie, tot frustratie van de Engelsen, die het monopolistische beleid van de VOC als oneerlijk beschouwden. De Engelsen probeerden op allerlei manieren toch toegang te krijgen tot de Molukse specerijen, wat in de afgelopen periode verschillende keren tot botsingen met de Nederlanders had geleid. Hoewel het in Europa vrede was tussen Engeland en de Republiek, verzuurde de sfeer tussen hun beide Oost-Indische Compagnieën meer en meer. Eind 1618, toen de verhouding tussen de Nederlanders en Engelsen op springen stond, besloot Thomas Dale, opperbevelhebber van een Engelse vloot van elf schepen, voor Bantam de eerste klap uit te delen. De Engelsen veroverden een Nederlands schip en voeren door naar Jacatra.

Jacatra wordt Batavia

Daar was de zaak ondertussen uit de hand gelopen, en werd de Nederlandse post door de Jacatranen

‘De stichting van Batavia was een cruciaal moment in de overgang van een puur maritieme handelsonderneming naar een permanente politieke, economische en militaire entiteit die de VOC in haar beginjaren doormaakte’

een prins aan de macht die in naam onderhorig was aan Bantam, maar die in de praktijk zijn eigen koers voer en graag zijn eigen macht ten opzichte van die van Bantam vergrootte. Both wist in 1611 toestemming te krijgen om de bestaande kleine VOC-post in Jacatra sterk uit te breiden. In de jaren hierop verplaatste de VOC een steeds groter deel van haar activiteiten vanuit Bantam naar Jacatra. De vorst van Jacatra, die hierdoor zijn positie en inkomsten zag verbeteren, juichte deze groei van handelsactiviteiten alleen maar toe. In 1618 gaf hij de Engelsen ook toestemming een kleine loge te bouwen. Het succes bracht echter ook risico's met zich mee. Het feit dat de Nederlanders en Engelsen hun activiteiten naar Jacatra verplaatsten leidde tot scheve ogen bij de vorst van Bantam, die hierdoor zijn positie en inkomsten achteruit zag gaan. Daarnaast zag Jan Pieterszoon Coen, die in 1614 als president van de post in Bantam was aangesteld, Jacatra als een steeds serieuzere optie voor het nieuw te stichten hoofdkwartier.

belegerd. De 250 weerbare mannen in de provisorisch versterkte factorij vonden zich tegenover duizenden Javaanse troepen. Juist toen Coen en zijn raad in de ochtend van 30 december vergaderden over de vraag of ze de factorij niet beter konden evacueren, verscheen de Engelse vloot voor Jacatra. Nog diezelfde nacht scheepte Coen zich in om leiding te geven aan de zeven VOC-schepen die deze dreiging het hoofd moesten bieden, maar hij moest zich uiteindelijk terugtrekken naar de Molukken. Strijd en gebrekkige samenwerking tussen de belegeraars zorgde er echter voor dat de factorij standhield – na een maand, juist toen de verdedigers op het punt stonden hun fort aan de Engelsen over te geven, greep de vorst van Bantam in. Deze wilde voorkomen dat het fort in handen van de Engelsen of de vorst van Jacatra zou vallen, zette de vorst van Jacatra af en ging zelf over tot belegering van de Nederlandse factorij. Afgaande op de Nederlandse bronnen was zijn belegering echter een stuk minder bedreigend.

Toen Coen met zijn vloot aankwam, waren de Bantammers daar nauwelijks op voorbereid. Bang dat Coen ook Bantam zou aanvallen, trokken de troepen zich al snel daarheen terug. Coen wist met verlies van slechts één soldaat de belegeraars te verdrijven en Jacatra te veroveren en verwoesten. Hij claimde het stadje en een groot omliggend gebied als Nederlands territorium. Het stichten van het hoofdkwartier was hiermee een feit. Coen had gehoopt het hoofdkwartier Nieuw Hoorn te kunnen noemen, naar zijn geboorteplaats. De bewindhebbers voelden echter niets voor een naam die een specifieke Nederlandse stad op een voetstuk zette. Zij gaven de voorkeur aan Batavia.

Chinese middenklasse

De stichting van Batavia was een cruciaal moment in de overgang van een puur maritieme handelsonderneming naar een permanente politieke, economische en militaire entiteit die de VOC in haar beginjaren doormaakte. Naast regeringscentrum, overslaghaven en ontmoetingsplaats voor VOC-schepen werd de stad ook een belangrijke handelsplaats voor onder andere Chinese handelaars, die in steeds grotere aantallen met hun jonken naar de stad kwamen. Coens ambitie met zijn nieuw gestichte hoofdkwartier strekte echter verder dan dat. Hij voorzag een echte hoofdstad in Azië met een grote Europese bevolking en zette alles op alles om dat beeld te verwezenlijken. Hij hamerde er in zijn brieven naar de Republiek op dat er vrije mannen en vrouwen moesten komen om zich er te vestigen. Zijn beleid om van Batavia een Europese vestigingskolonie te maken was uiteindelijk maar beperkt succesvol.

Wel vestigden zich steeds grotere aantallen Chinezen in de stad, die langzamerhand de rol van middenklasse op zich namen. Naast Chinezen en vrije Europeanen kwamen ook steeds meer Javanen en andere groepen naar de nieuwe VOC-hoofdstad. Zo werd Batavia, naast bestuurscentrum, handelspost en overslagplaats, in de zeventiende eeuw ook de eerste grote multiculturele koloniale stad onder VOC-bestuur. ■

Verder lezen

J. van Goor, *Jan Pietersz. Coen (1587-1629). Koopman-Koning in Azië* (Amsterdam 2015).

F. de Haan, *Oud Batavia* (Batavia 1922).

H. Niemeijer, *Batavia. Een koloniale samenleving in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2005).

Ware afbeeldinge wegens het casteel ende stadt Batavia gelegen opt groot eylant Java anno 1669. Montanus, Arnoldus. 1669. Beeld uit de Historic Maps Collection van Princeton University Library.